NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XII. ČÍSLO 1.

JOS. ZUBATÝ:

NAMŠITI, NAMŠÍVATI, NÁMECH.

1. Kottův slovník 2, 46 a 49 má se zkratkou Douchovou divná, skoro ani ne po česku znějící slova »*námech, -mchu,* m. náklad, das Gepäck. Us. Dch.« a »*namšívati, namšiti, -il, -it, -ití,* nakládati aufladen, aufpacken. Vz. *Námech.* Us. Dch..« Významy uvedené v Kottově slovníku jsou tak neurčité, že sotva by se komu podařilo podle nich dobrati výkladu těch záhadných slov; tím vděčnější býti musíme známému pracovníku v oboru národopisu a našich kulturních, zvláště literárních dějin, p. Ferdinandu Pátkovi za důležitý doplněk oněch kusých článečků Kottových, jejž zde v plném znění otiskujeme:

»Fr. Doucha pobýval po nějaký čas v Mníšku a sbíral tam drobnůstky z básnictví našeho lidu. Rozumí se, že již tehdy pozoroval, jak materiál mizí ke škodě literatury. Chtěje aspoň nějakou nápravu v tom zjednati, napsal do »Květů« (roč. 1840, str. 524, 527 —528) dopis s názvem *Ze Mníšku. (O sbírání národních památek).* V dopise tom upozorňuje na zvláštní, v okolí Mníšku hojně užívaná slova *namšiti, namšívati, námech.* Píše: Vida zde jedenkráte hrnčířské nádobí nakládati, zaslechl jsem místo zobecnělého ‚pakovati' slovo *namšiti, namšívati,* odkud odvozeno *námech,* etwas Aufgepacktes. Často zde mezi hrnčíři slýchati bývá průpověď: »prodati nádobí veliké spolu i *s námchem*«, což tolik znamená, jako prodati větší nádobu spolu s menším, drobnějším, které v ono je napakováno čili ‚namšito'.«

2. U Kotta zní divně u slovesa *namšiti* trpné příčestí *namšit* se slovesným podst. jm. *namšití* (naznačené jen koncovkou); ale nalézá potvrzení v Douchově *namšito* = napakováno. A patří sem také Kottův článeček 6,1099: »*namšetý* hrnek = ve větším zastrčený. Šm.« (tvar ten je skryt v č.-něm. slovníku Franty Šumavského z r. 1851 pod heslem *namrzím* str. 408b s výkladem

»o hrnkách, když při prodeji ve velkém malý se nachází«; a Franta, jenž v předmluvě Douchu jmenuje mezi svými přispěvateli, měl i toto slovo asi od něho).

Důležitá je také Kottova zpráva, patrně pocházející od Douchy, že 2. p. podst. jména *námech* zní *námchu* (s tím se srovnává i tvar *námchem* v Douchově článku). Filolog si při tom bezděky vzpomene na slovo *mech,* jehož *e* je z praslov. tvrdého jeru (jiné jeho střídnice nalézáme také v sloven. *moch, mach,* v rus. *moch,* v srb. *mah),* a proto v starším jazyce v ostatních pádech i v odvozeninách zaniká *(mchu, mchem, mchovatý, mchovitý* a p., Gebauer, Hist. ml. 1, 173, místo čehož teprv později přenesením *e* z 1. p. vznikají dnešní tvary *mechu* atd.) Filolog si také vzpomene na odvozeniny s hláskou *š* před samohláskami měkkými: *mšina* (drobné žmolky, tvořící se na šatech; plíseň na víně, na pivě; druh lišeje, Kott 1, 1082; 6, 1046; L. fil. 10, 353; sem patří *Namšiny,* jméno luk u Červ. Hrádku na Moravě, Kott 10, 196, vězí-li v něm pův. jmenování ‚na mšinách'*) a zejména sloveso *mšíti,* jež Jungmann i Kott mají bez dokladu, jež však zná Bartošův Dial. slovník z Valašska (mšiť) s významem *‚mechem* vycpávati skuliny mezi trámy dřevěné chalupy'.**) K němu se druží jeho složeniny s významy vztahujícími se zase ke ‚mšení' dřevěných staveb: *domšiť* (dočkej, až tu špáru mezi tyma dyloma [trámy] domším, Kott 6, 98 z Ostravska), *umšiť* (Kott 4, 370, asi z téhož kraje, Bartoš 464 z Valašska, mechem ‚ucpati'), *vymšit* (‚skuliny

*) Že z předložkového pádu vzniká složenina, je úkaz v jazykových dějiných velmi častý. Byl na př. vrch Baba, někdo se usadil pod Babou, jeho děti pocházely *zpod Baby,* a vzniklo časem jméno osady *Podbaba,* jejíž obyvatelé jsou *z Podbaby.* Z předložkového výrazu *na vsi,* který v některých krajích moravských (a snad i českých) znamená ‚na návsi', vzniklo jméno *náves.* Sloven. *pod stenou* (t. pod stěnou do návsi nebo do ulice, i do dvora) je tolik co naše ‚na zápraží' (t. na místě za prahem); říká se na př. »šiel pod stenu« (= na zápraží), »šiel popod stenu« (= po zápraží, jako popod okno nebo popod okne = podél domu pod oknem), a odtud podst. jm. *podstena* = zápraží. V § 7. najdeme jméno paseky *Vemšadla* (mn. č.), jehož základem jest výraz *ve mšadlech.* Další krok jest, že takové složeniny dostávají svou odvozovací příponu, nejčastěji *-í* (stč. a sloven. *-ie);* tak se místo *náves* místy říká *návsí,* místo sloven. *podstena* také *podstenie, náměstí* tak vzniklo z výrazu *na městě* (= na náměstí, srv. 9, 189) atd.

**) Slovesné podst. jm. *mšení* (vycpávání mechem) u Jungmanna je bez dokladů. Doklad pod tímto heslem o kněžském ‚mšení' (ze 17. st.) u Jungmanna i u Kotta je ovšem slovo jiné, patří k jinému slovesu *mšíti* (sloužiti mši), doloženému u Jungmanna i Gebaura (toto druhé *mšení* je u Jungmanna též pod heslem 2. *mšíti* a odjinud u Gebaura). Slovo *mšení* (vycpávání mechem) v krajích, v nichž sloveso *mšíti* nebo aspoň jeho složeniny žijí, je docela možné (ve větách jako na př. »už mám toho mšení dnes dost«) a jistě každý by mu tam rozuměl.

mechem vycpati', Kott 4, 1012; 6 ,198; Přísp. 2, 384; Bartoš 504; z rozličných krajů moravských). Bez dokladů je s podobným významem *zamšiti* (mechem zacpati) u Jungmanna a Kotta a není nemožno, že to je slovo prostě pro slovník přidělané podle složenin ostatních (jistě strojené je asi Jungmannovo *obemšiti* ,mechem potáhnouti' a *odemšiti* ,mechu zprostiti').

3. Slova *mšíti, domšíti, umšíti, vymšíti* (*zamšíti*) znějí nám, Čechům z pražského kraje, nesrozumitelně; cizí nám je práce, již označují, cizí nám je již hláskoslovně správné střídání kořena s *e* a bez něho, cizí nám je v něm i hláska *š* místo *ch* (vedle slov počínajících *mš-* bylo v starší době *š* i na př. v příd. jm. *mešný* = mechovatý, srv. u Gebaura stará jména lesů *Mešný, Mešnice, u* Kálala *mašný* = omšený z Hviezdoslava). Kdyby slova podobného významu vznikala dnes, jistě by měla kořen ve znění *mech* a spíše by se objevila v tř. 6. (*-mechovati*) než v tř. 4. (*-mšiti*); rčením jako *vymechovati, zamechovati* (štěrbinu a p.) bychom i my rozuměli, jako rozumíme spíše slovu *mechovina* než starému *mšina*. Moravané v krajích, kde slova *mšíti* atd. ještě žijí, rozumějí jim ovšem spíše než my, protože znají jejich význam a jejich souvislost s mechem ze života.

K nim podle původu patří také Douchovo *namšiti*, zachycené z kraje nám blízkého; ale zdá se, že jeho původu a vlastnímu významu Doucha sám nerozuměl, protože by se byl jinak o něm zmínil. A z toho lze souditi dále, že hrnčířské ,namšívání' v jeho době, pokud on je znal, dělo se bez mechu; Doucha byl vzdělaný literát, měl hluboký smysl pro naše jazykové bohatství (vždyť dával našim slovnikářům, od Jungmanna do Kotta, látku ze svých slovníkových sbírek), z Jungmanna i z Čelakovského asi znal slovo *omšený*, a to samo by mu bylo ukázalo správnou cestu, kdyby byl viděl někoho při chystání hrnčířského zboží k dopravě na trh pracovati s mechem.*) Věci a děje, jež označujeme slovy,

*) O Douchově slovnikářské (a bibliografické) péči svědčí mimo četná místa se zkratkou jeho jména v Kottově slovníku slova Edv. Jelínka ve Vzpomínkách na paměť třicítileté činnost Um. besedy 61: »Pro Douchu, jako slovnikáře a bibliografa, měl každý kousek potištěného papíru cenu. Musil býti ovšem český. Vše, co kde sebral, každý program, každý prospekt, každé číslo starých novin nesl pečlivě domů. Odtud ty haldy na stole i na stolicích, pro něž nebylo kde usednouti. Zvláště vděčné ložisko jeho neúnavných papírových sledů bylo Kobrovo knihkupectví, kamž docházel tušim každý den na literární hlídku. Ale viděl jsem ho nejednou i na ulici zvedati potištěný papír«. Co vše před Kottem asi přešlo péčí Douchovou do našich slovníků, můžeme jen zhruba tušiti z Jelínkova vypravování (t. 62) o schůzkách slovnikářů Jos. Ranka, Frant. Špatného a Frant. Douchy v pražské městské spisovně, jejímž ředitelem byl Rank.

časem se v podstatných částech měnívají, ale staré označení velmi často při tom zůstává beze změny; význam slova se tím mění a snadně se stane, že význam původní a vlastní se úplně zapomene. Dnešní starci psávali v svém dětství již tužkou, t. pisadlem z tuhy, ale na obecné škole jí ještě říkali ‚olůvko' (mimo školu také ‚plajštyft'*), ačkoli skutečná olůvka, t. olověné tyčinky s koncem tupě zašpičatělým, jakých se užívalo k rýsování, linkování a p., tenkrát se objevovala již jen jako starobylé přežitky v rukou starců tehdejších; na střední škole a později v životě přivykali jsme slovu ‚tužka' a dnes píšeme také ‚tužkami' barevnými nebo inkoustovými, třeba v nich není ani prášku tuhy.**) A Němcům je ‚Bleistift' podnes vším tím, čemu říkáme ‚tužka'. Takový osud asi stihl také slovo *namšiti, namšívati.* Podle složenin jako *nasoliti, nabarviti, nasliniti, namastiti, nasmoliti* (a podobných složenin podle 6. tř., jako *nadehtovati, naolejovati, nakalafunovati* atd.) *namšiti* by mělo znamenati ‚pokrýti vrstvou mechu'. Hrnčíř může k dopravě na trh beze strachu nastrkati jeden do druhého množství zahradnických kořenáčů, ale potloukly by se mu cestou hrnce, kdyby podobně stavěl menší do větších, protože jejich tvar a ucha brání, aby jejich těla tak těsně na se nemohly přilehnouti jako u kořenáčů. Proto asi mníšecký hrnčíř hrnec menší za starých časů ‚namšil', přiložil k němu nějaký kus nebo několik kusů mechu (v brdských lesích ho jistě bývalo dost a lesníci nebývali tak přísní na takové věci jako později) a vpravil jej i s mechem do hrnce většího; byl-li vnější hrnec dosti veliký, mohl v něm tak směstnati i hrnců několik. Místo mechu (a snad odedávna i vedle něho) se časem brávaly na podobné upevnění hrnců vnitřních asi i věci jiné, sláma, seno,

---

*) Ještě častěji se tužce říkávalo (a časem posud říká) *plavajz.* To je vlastně zkomolenina něm. jména běloby, Bleiweiss (slovo *běloba* podle Jungmanna pochází od Jos. Chmely, z jeho lat.-č.-něm. slovníku 1830, 75), tedy skvěle bílého barviva, jež s olůvkem nebo dokonce s tužkou nemá nic společného mimo olovnatou chemickou součást a podobnost počátku jména se slovem Bleistift, plajštyft; ostatně slovenské pojmenování tužky (cerusa, ceruza, ceruzka), pocházející z lat. jména běloby (cêrussa), nemá ani této chudičké podoby hláskové. Běloba a její něm. jméno ovšem bývaly dobře známy v dobách, kdy se barvy neprodávaly jako dnes již hotové v plechových nádobkách, nýbrž kdy natěrač nebo truhlář (nebo i neřemeslník pro domácí potřebu) si je musil teprv sám upravovati roztíráním suchého barviva s fermeží (‚fernajzem'). Proto chápeme také posměšnou přezdívku mlynářským, ‚plavajzník' (Kott 7, 255), jíž se jim dostalo proto, že jsou jako posypáni bělobou.

**) V 4. díle Jungmannova slovníku čteme pod heslem *tuha* poznámku: »Odtud mohl by *Bleistift* nazvati se tužka, an *olůvko* nevlastně a dle německého těsně tvořeno«.

nepotřebné hadry a j.; snad mechu, jehož se užívalo i jinak, na př. na stlaní dobytku, v blízkých lesích ubývalo, ubývalo i lesů samých, a protože na povrchu zemském stále ubývá vody a vláhy, ubývá mechu přirozeným způsobem i v lesích zachovaných; a tak nějak mech na potřebu hrnčířkou vyšel z obyčeje. Ale slovo zůstalo, a ‚mšilo, namšívalo' se i bez mechu, až se zapomnělo, co ta slova vlastně znamenají.*) A snad již vycházela z obyčeje, když Doucha je poznal; tak bychom pochopili nejsnáze, že slov tak divných a tím také zajímavých mimo Douchu nikdo jiný nezapsal. Dnes to jsou asi slova již neznámá (i hrnčířství samo je dnes v mníšeckém kraji, jako jinde, jistě řemeslo vzácné): kol. Ertl na př., jenž pochází z blízké Dobříše, jich nezná.

4. Moravská slova *mšíti, vymšíti* atd. i Douchovo *namšiti* jsou jistě slova velmi stará, vzniklá v době, kdy se ještě říkalo v 2. p. *mchu* a p., kdy se mohlo snad ještě říci na př. *na mšě, ve mšě* místo pozdějšího *na mechu, v mechu,* kdy ještě bylo živo vědomí etymologické souvislosti mezi slovy *mech, mšina* a p. Zapomenutí etymologické souvislosti zbavuje slovo mocné opory, již má jinak v slovech příbuzných a v ustálených vzorech střídání hláskového a tvarového; proto jsou slova, u nichž takové zapomenutí nastalo, snáze přístupna vlivům porušujícím i jejich původní a správné znění. Takovou odchylku tvarovou nalézáme v příč. trp. r., jež místo očekávaného tvaru *namšen (namšený)* má tvar jako od slovesa 1. tř. *namšit (namšito* u Douchy, v lidové mluvě patrně spíše *namšitý).* Slovesa 4. tř., odvozená od jmen v češtině jednoslabičných, mají v češtině staré i nové tvar náležitý (nč. *ctěn, mstěn, křtěn, u-mdlen, pře-lstěn),* jedinou výjimkou je *namšiti* (o mor. slovech *mšiť, domšiť* atd. zpráv nemáme, ale sotva se lze domýšleti, že by se říkalo jinak než *domšený, umše-*

*) Náhodou nám padá právě do rukou vypravování Jána Bergela (Náš kalendár 1928, 41), jak se slovenský vesnický hrnčíř večer chystá na zítřejší trh; přidáváme je na srovnání. »Pán majster a Sabína usilovne vyberali hrnky, kvetníky, mliečniky (hrnce na mléko) a rozličné hlinené nádoby a nosili ich na dvor. Tu ich potom pečlivo pozakrúcali a vypchali (omotali a vycpali) senom a poukladali do voza, který dobre bol vyfutrovaný mäkkou ovsenou slamou, takže nádobie nachádzalo sa na bezpečnom mieste.« Přimysleme si jen ten mech a výslovnou zmínku o tom, že, jak se samo sebou rozumí, také slovenský pán majster hledí vyšetřiti co možná nejvíce místa na zboží tím, že do větších hrnců nastrká menších, a máme obraz mníšeckého ‚namšívání' hrnců z dob, kdy se ještě opravdu ‚namšívaly'. A jak se pak hrnčířské výrobky na trhu vykládají, může i Pražák ještě vídati na výročním jarním hrnčířském trhu na Kampě, s tím rozdílem, že dnes tam již z největší části panuje tovární zboží porculánové, majolikové atd. a že místo dřívějšího způsobu dopravy hrnčířských výrobků se objevují již také bedny s nádobím chráněným t. zv. dřevěnou vlnou.

ný, vymšený, jinak by na př. Bartoš nějakou odchylku byl asi zaznamenal). Co způsobilo nepravidelnost tvaru *namšitý, namšit,* je těžko říci. Je možno, že přetržením souvislosti mezi slovy *mech* a *namšiti* pozbylo sloveso svého mluvnického rázu jako sloveso odvozené od jména, který se u jiných podobných sloves 4. tř. cítí (čest, úcta, pocta — ctíti, uctíti, poctíti; msta — mstíti; křest — křtíti; mdlý — umdliti; lest — přelstiti); tím by bylo *namšiti* nabylo rázu neodvozeného slovesa 1. tř. (jako *nabíti, napíti, našiti)* a to by je bylo mohlo v příč. trp. r. převésti pod vzor tř. 1. a podle *nabitý, napitý, našitý* mohlo vzniknouti i *namšitý.* Snad ta věc opravdu působila, ale mohlo působiti vedle ní i něco jiného. Menší hrnec ‚namšený' a vměstnaný do hrnce většího je v něm jako *naděný* (tento tvar u slovesa *nadíti,* stč. *nadieti* doložen není, ale původně asi býval, jako je *oděný* a stč. i *uděný* = udělaný a j.; v. Gebauer, Hist. ml. 3, 22 223), nebo, pozdějším novotvarem, *nadětý* (jako je *odětý* t.), anebo s přenesením samohl. *i* z tvarů jako *nadíti* novotvarem nejpozdějším *naditý* (jako je také *oditý,* v. Gebauer t.); a tyto novotvary slovesa *nadíti* mohly působiti pro blízkost významu i na starý správný tvar *namšený.* Tak bychom také nejlépe porozuměli Frantově variantě *namšetý.* A byl vedle příč. trp. *namšitý, namšetý* ještě i jiný novotvar. Slovnikář Rank, synovec a pomocník Franty Šumavského, jenž sloveso *namšiti* zná také — jistě je poznal, ne-li přímo od Douchy samého, z téhož pramene aspoň strýcovým prostřednictvím —, udává jako tvar přít. č. *namšiju,* nikoli *namším,* jak bychom očekávali (srv. u Kotta 6, 98 *domším).* Také u slovesa *nadíti* (nacpati) dnes bychom místo staršího a mluvnicky správnějšího *naději, naděju* zaslechli místy spíše novotvar *nadiju* (počkej, až to nadiju; *i* m. *ě* pochází z tvarů *nadíti* z *nadieti, nadil, naditý* m. staršího *naděl, nadětý).* I zde by byla působila tvarová obdoba podobných sloves 1. tř. *(napiju, nabiju, našiju).*

I význam slova chrání vědomí jeho etymologické příslušnosti. Již jsme řekli, že sloveso *namšiti, namšívati* pozbylo významové souvislosti s mechem. A nejen to, pozbývalo i svého základního významu ‚pokrývati něčím' a nabývalo významu ‚vměstnati, vměstnávati někam'. Mohly při tom pomáhati jiné složeniny s předl *na-,* v nichž tento význam je odedávna, jako uvedené již *nadíti (nadívati), nacpati (nacpávati), nastrkati (nastrkávati)* do něčeho. Ten význam nalézáme také na slově *námech.* I to je jistě slovo staré, pochází z doby, kdy se souvislost slovesa *namšiti* se jménem *mech* ještě cítila, ale je pozdější než ono sloveso, jak dokazuje již sama jeho předpona *ná-.* Jako na př. jména jako *násep, návrat, přívoz, vývrat, příchod* atd. předpokládají slovesa *nasúti*

(naspu), navrátiti, převézti, vyvrátiti, přijíti jako svůj základ, bez slovesa *namšiti* by nebylo mohlo podst. jm. *námech* vzniknouti. Snad znamenalo pův. to, čím se vnitřní hrnec ‚namšíval'«, aby v hrnci vnějším byl chráněn, snad se říkalo na př., že si hrnčíř šel do lesa pro námech, ale podle zprávy Douchovy, jíž nevěřiti nemáme proč, slovo to v jeho době znamenalo již menší nádoby ‚namšeté, namšité' do větších. I tato změna významu jistě je velmi stará, pochází z doby, kdy ještě nebylo ustáleno u slova *mech* skloňování *mech,* 2. p. *mechu* atd., sice bychom asi i u slova *námech* našli sklonění *námech, námechu* atd.

5. Vedle významů vztahujících se na rozličné práce s mechem bývaly ovšem asi u slovesa *mšíti* a jeho složenin i významy jiné, jež však nalézáme jen v chudých stopách. V polštině je slovo *omszony* v témž významu, v jakém naši básníci užívají slova *omšený* (mechem obrostlý); slovo polské svým *-szo-* se hlásí ke 4. tř. slovesné (od slovesa *omszeć* podle tř. 3. by bylo *omszany), slovo omšený* by tedy předpokládalo sloveso *omšiti* ‚pokrýti mechem' nebo *omšiti se* ‚pokrýti se m.' (taková slovesa zvratná najdeme v § 7). Nevíme ovšem, není-li *omšený* jen slovem spisovným, přejatým z polštiny; první ho v tomto významu užil Čelakovský (o. pahoreček) v době, kdy naši spisovatelé rádi rozhojňovali nový spisovný jazyk z jiných jazyků slovanských a zejména také z polštiny (z lat.-č. slovníku Jana Vodňanského z r. 1511 má Jungmann v jiném významu, o němž bude řeč také v § 7, *omšený oděv* ‚attrita vestis, odřený, ošumělý šat'). Plné jistoty nemáme v té příčině ani o tvarech *obmešený* (o. kámen, o. studánky, u Jungmanna z Rybaye a Puchmajera), *omešený* (o. chata, Kott 8, 255 z Vrchlického). Polonismus snad je také *pomšený* (p. hlava, Kott 7, 347 z Krásnohorské, srv. pol. *pomszyć się* a také něm. *bemoostes Haupt).* Původu slovesného jsou také místní jména *Mšený (Mšené), Mšeno,* jejichž původního významu však neznáme ani nedovedeme vytušiti tak přesně, abychom dovedli říci, patří-li k slovesu *mšíti* podle 4., či k nedoloženému slovesu stč. *mšieti,* nč. také *mšíti,* podle 3. tř. (podle 3. tř. by tvar stč. zněl *mšán, mšaný, mšano,* anebo s nepůvodní a vlastně nesprávnou přehláskou *mšěn, mšěný, mšěno.**) (Příště ostatek.)

*) K tvarům *Mšený, Mšeno* bychom snad měli přidati také sloven. místní jméno *Omšenie,* jež podle 3. tř. by znělo *Omšanie.* Zdá se totiž, že jeho pův. tvar byl *Mšenie* a že tvar *Omšenie* vznikl z předložkových pádů *vo Mšení, zo Mšenia,* jimž se rozumělo, jako by to byly výrazy *v Omšení, z Omšenia* (pomáhala nezvyklost počáteční skupiny *mš-*). Pod. vzniklo asi sloven. *omša* (mše) z výrazů *vo mšu* (při mši, o mši, *v* se 4. p., jako v mor. nářečích), *zo mše.* Známy jsou podobné změny v některých českých místních jménech,

PÝCHA DETROITU.

O odvážném americkém letadle *Pride of Detroit,* které bez hluku a reklamy přeletělo Atlantický oceán a chystalo se na cestu kolem světa, psaly o prázdninách hojně i naše noviny. Nazývaly je snad bez výminky *Pýchou Detroitu.* O té pýše budiž nám dovoleno pověděti několik slov.

Slovo *pýcha* má v českém slovníku silnou příchuť nelibosti, mravního odporu. Třebaže vědomí jeho etymologické spojitosti se slovy jako *pýchati* (pýchá mi z žaludku), *zpýchnouti* (o pečivu), *puch, puchnouti (napuchnouti, opuchnouti* a p.) není už jasné, přece aspoň věcná, obsahová spojitost s výrazy jako *nadutý, nafoukaný,* které jsou založeny na téže představě člověka domýšlivostí se nadouvajícího, zůstává v našem povědomí jazykovém živá a pevná. Proto lidová morálka odsuzuje pýchu: Pýcha peklem dýchá. Pýcha předchází pád. Kdež přijde pýcha, tudíž za ní přikluše hanba. Hloupost a pýcha na jednom dřevě rostou atd. Tento pejorativní význam si udrželo slovo *pýcha* od dob nejstarších až na naše časy jak v řeči lidové, tak v jazyce knižním. Stará Bavorová v Malostr. povídkách (75) povídá: »Mimo to, já nemiluju pýchu, můj syn je syn hokynářský, a co z něho bude, to bude.« Proto mívá slovo *pýcha* při sobě často ještě případné přívlastky: *hloupá pýcha, hříšná pýcha, marná pýcha* a p.

Pýcha je vždy hodna zavržení, i když má člověk něco, čím nad jiné vyniká. Po té stránce je morálka lidová křesťansky přísná a neúprosná. V tom se liší od názorů vyšších vrstev společenských, kterým vzdělání založené na renesanci vštípilo úctu k přednostem lidským, nejen cizím, nýbrž i vlastním a zbavilo sebevědomí té odiosnosti, již na ně uvrhl křesťanský středověk. I tato změna v názorech zanechala stopu v našem slovníku. Je patrná na změně, kterou prošel význam slova příbuzného se slovem *pýcha,* t. j. na slově *hrdost.* V starším jazyce byla *hrdost* výraz dokonce silnější než *pýcha;* byl to výraz pro zpupnost, která se projevovala nezřídka i násilím, na př. pychem na cizím majetku spáchaným

---

na př. *Elhenice, Elhota, Elhýšov, Erpety* ze rčení *ve Lhenicích, ze Lhenic* atd. (z některých našich Lhot Němci tak udělali jména Wellhotta, Welhotten, jako ze Mšena podle *ve Mšeně* Wemschen, ze Štětí podle *ve Štětí* Wegstädtl; a jsou i Lhoty, kterým se po německu říká Elhotten). — Slovo *moch* (mech) má v maloruštině divné sklonění, 2. p. *imchu* atd. To pochází zase z předložkového lokálu *vo mchu,* v němž *vom* (při slabičném rozdělení *vom-chu*) musilo se změniti ve *vim-*. Podobného původu je *i-* také v mrus. *imšara* (srv. *mšara* v § 10) a dále v slovese *imšyty* (=v rus. *mšiť*). Že někde jsou tvary s *omch-*, odpovídající mrus. *imch-*, i na území velkoruském, dokazuje Dal'ovo *omchovík.* (houba rostoucí v mechu) z gub. smolenské.

a p. Časem se z výrazů *pýcha* a *hrdost* stávají téměř synonyma a v řeči lidové není v posuzování pýchy a hrdosti valného rozdílu. Ten názor se obráží dobře na př. v Babičce Bož. Němcové. Praví-li Viktorka o svém myslivci, že »ostatní vojáci ani s ním nedrží, on prý je tuze pyšný« (86), a pan myslivec o Viktorce: »povídali si, že je Viktorka hrda, že čeká, až pro ni přijedou v kočáře«, není mezi oběma výrazy rozdílu; pýcha jako hrdost je vlastnost nepěkná. Paní Zuzana Černínová píše (101): kdo mně pyšný, já jemu hrda (Kott 7, 547). Ale v knižním jazyce, v němž se obrážejí smýšlení a názory společnosti vzdělané, pozbývá slovo *hrdost (hrdý* atd.) významu příhanného a stává se výrazem sebevědomí založeného na pohnutkách vážných a úcty hodných, kdežto slovo *pýcha* zůstává označením povýšenosti buď bezdůvodné, anebo neúměrné k důvodům, z nichž prýští. Kdy se toto rozlišení v jazyce provedlo, zdali skutečně souvisí se změnou názorů způsobených humanismem, o tom při dnešní naší znalosti slovníka na rozhraní století 15. a 16. nelze říci nic určitého. Jisto je však, že spisovatelé doby obrozenské cítí již dobře rozdíl mezi hrdostí a pýchou a že liší *hrdost* jako název oprávněného lidského sebevědomí a sebeúcty od *pýchy,* která je označením pouhé domýšlivosti, nadutosti nebo zpupnosti. »Lest, pýcha, zákeř pomsty v něm (v člověku) se zbojně rotí, tu zpupně žádá štěstí, onde bezživotí« (Marek v Nov. básních (1814) 5, 139; »hrdost bude má, okem-li na můj pokyneš dar« t. v Logice (1820), 6 ve věnování hr. Valdštejnovi; »jej (hada) pýcha z nebe vyhnala« Jungm., Ztrac. ráj t. 5; »hrdá na krev španělskou, probíhající žíly mé« t. Atala 97; »Španěl jest velmi na národ svůj hrdý« Havl., Sp. bel. 3, 169; »vojínům padlým v ochraně vlasti proti nátiskům pyšného francouzského dobyvatele — věčnaja páměť« t. Sp. bel. 2, 17 a t. č. Proto mluví-li spisovatelé o sebevědomí národním, užívají zpravidla výrazu *národní hrdost,* nikoli *pýcha* (Tyl, Kusy mého srdce 1, 233; 2, 333; Havlíček, Pol. sp. 1, 70 a j.); je-li si na př. měšťanstvo vědomo svého významu proti aristokracii, je to *měšťanská hrdost* (Havl., Sp. bel. 3, 29), vynáší-li se však městské obyvatelstvo nad sedláky, je to *měšťanská pýcha* atd. Hrdost imponuje, protože je odůvodněna a je v náležitém poměru k přednostem, na nichž se zakládá; pýcha je protivná.

Jako jiné názvy vlastností, tak i slovo *pýcha,* jemuž rozumíme dnes jako abstraktnímu názvu vlastnosti vyjadřované přídavným jménem *pyšný,* nabývá významu konkretního, tím, že se přenáší na označení toho, na čem nebo na kom se pýcha projevuje. Tak může znamenati *pýcha* věc nádhernou, přepych a pod.; na př. (poněkud archaisticky): draly

se na ni (táborské ženy na novicku), po plášti jí sahaly, jaký má hříšně nádherný a vespod jistě že má babylonskou pýchu Jirás., Proti vš. 634; a proč (u starostů) ta pejcha náramná? (koberce, záclony atd.) Rais 14, 158 a p. Častěji však bývá slovo *pýcha* označením osob, jimž se pýcha vytýká; na př.: i je to hloupá pejcha (povídá Neradka o Potěšilce), ani s Pánembohem mi nedala Rais 8, 83; Čestmír: Já nechci více podlé bravu sedati a poslouchati mrekot beránků! Klen: I ty pýcho! Tyl v Květech 1835, 171 (odtud i osob. jm. Pýcha); proto se mluví často také o měšťanské pýše (= o pyšném měšťanu nebo měšťanstvu), o urozené pýše, o selské pýše, o chudé nebo lačné pýše atd.; na př.: já tu stojím s napřaženou rukou, čekám, ale panenka jako by mne neznala; vidíme pražskou pýchu! (= pyšné Pražáky) Rais 9, 424; jen v neděli viděls větší počet »vojenských párků«, kuchařky, panské a jiné služky s oberkanonýry, unterjägry a jinou pýchou Neruda, Studie 1, 146.

Projev hrdosti nebo pýchy je *chlouba;* na př.: to děl sebevědomě a ne bez chlouby Jirás. 8, 140. Také slovo *chlouba* nabývá přenesením významu konkretního, tím, že se jako jiné názvy činností bere za označení věci, jíž se ona činnost týká. Slovo *chlouba* se pak stává tímto způsobem označením toho, čím se kdo chlubí neboli nač je hrd (pyšný). To je usus v češtině u dobrých spisovatelů ustálený a normální. Na př.: tehdejší kutnohorská chlouba, starý Kořínek, byl mým vůdcem Tyl, Kusy 1, IX; Dorka byla její (bábina) radost a chlouba Němc. 3, 236; před tvou krásou každá krása klesá, ty jsi slávou, ty jsi chloubou naší Rubeš, Sp. (Sekanina) 336; ukázali mu mrtvou dceru, chloubu a naději ustarané rodiny Šmilovský, Martin Ol. 23; Břetislav pak s Otakarem . . . chlouba zašlých století Vrchl., Zlomky ep. 125; vysoký hnědák Poberův byl jeho (Vaškovou) chloubou Jirás., Bratrstvo 2, 362 atd. Je tedy rozdíl mezi zkonkretnělým významem slov *pýcha* a *chlouba: pýcha* vyjadřuje osobu (řidčeji věc), na níž se pýcha ukazuje, *chlouba* označuje věc, která je pohnutkou něčí pýchy nebo hrdosti; *pražská pýcha* jsou tedy pyšní Pražáci, *pražská chlouba* nebo častěji *chlouba Prahy,* to jsou na př. Hradčany, pražská šunka, Vlasta Burian atd.*)

Ale tyto rozdíly se stírají. Především se zapomíná na rozdíl, který si začal vyvíjeti jazyk mezi *pýchou* a *hrdostí.* Není to návrat k lidovému slovníku, v němž je *hrdost* totéž co *pýcha,* neboť

---

*) Rozdíl mezi slovy pýcha, hrdost a chlouba vyložil stručně již Bartoš v Nové rukověti správné češtiny (1901) str. 143.

v praxi knižní splývá *pýcha* s *hrdostí*, pozbývajíc onoho přihanného zbarvení, které má v řeči lidové jak *pýcha*, tak *hrdost*. Píše-li tedy na př. Čech (Nová sbírka 128): »jako král ty drobné stébel voje ohlížím s pýchou«, má na mysli jistě spíše hospodářskou hrdost nad ovocem práce, než pýchu ve vlastním slova smyslu. S tímto zaměňováním obou výrazů setkáváme se zvláště v básnickém slovníku novější doby velmi často. Ale stírá se i další rozdíl, o němž bylo výše vykládáno, totiž rozdíl mezi výrazy *pýcha* a *chlouba*. Píše-li na př. Světlá (První Češka 1, 100) o své hrdince, že »má býti vzorem potomkům, pýchou sourodých«, anebo Podlipná (v Peregrinu 249) o koketách, že »neznají obětivosti, sebezapření, pýchy ženské«, chtějí obě spisovatelky vyjádřiti jistě to, co jiní spisovatelé nazývají chloubou.

Kdybychom napsali rovnou, že v tomto rozšířeném užití slova *pýcha* vidíme germanismus, usmál by se snad mnohý z »kritických« čtenářů a pomyslil by si, že větříme germanismus v každé odchylce. A přece jediný přirozený výklad, který se tu naskýtá, je ten, že ke stírání oněch rozdílů, o němž jsme právě mluvili, vyšel popud z němčiny, od lidí, kteří byli zvyklí mysliti česky i německy a kteří nedovedli nebo se nesnažili těžiti z bohatství své mateřštiny tam, kde byla němčina chudší. Pro to, co my označujeme někdy *pýchou*, jindy *hrdostí* a jindy *chloubou*, má Němec výraz jediný, *Stolz (stolz)*: wo Stolz ist, da ist auch Schmach (Přísl. 11, 2); der Stolz ist eigentlich ein grösseres Bewusstsein seines eigenen Wertes (definice Kantova 7, 431); er ist der Stolz seines Vaterlandes atd. Protože *der Stolz* je obyčejně česky *pýcha*, co snazšího, než užíti slova *pýcha* všude tam, kde Němec říká *Stolz*, a psáti i po česku, že *pýcha* je vyšší vědomí vlastní ceny m. *hrdost*, nebo že je někdo *pýchou* své vlasti m. *chloubou*. A tak je i s tím *Pride of Detroit*. O p ý š e Detroitu je u nás těžko co říci; ale letadlo, které mělo přeletěti Atlantik a letěti ještě dále kolem světa, má jméno *Pride of Detroit*, protože je c h l o u b o u Detroitu. A kdyby naši novináři uměli lépe česky, nebyli by podle německého překladu *Stolz von Detroit* psali *Pýcha Detroitu*, nýbrž *Chlouba Detroitu*.

Kdyby někdo z našich žurnalistů, píše po německu, přeložil »v chvatu žurnalistické práce« výraz *český jazyk* slovy *die böhmische Zunge*, zdvihla by se proti takové »ignoranci« i u nás bouře odporu. Proč nejsme tak přísní, jde-li o náš jazyk vlastní?

V. N.

HOSTINEC »KU ANJELOVI«.

Kráčíme-li po prvé ulicemi slovenského města, zarazí nás dosti hojné nápisy nad obchody a hospodami znící na př. *Ku bielej labuti, Ku jeleňovi, Lekárňa ku Matke Božej, Obchod ku železničiarovi, Kaviarňa ku Matúšovi Trenčianskemu.* Ale časem tomu zvykneme, když shledáme, že je to všude stejné. Pro filologa není ovšem nejmenší pochyby, že takové výrazy jsou ohavné germanismy, věrné překlady německých názvů *Zum Engel* a p. Některá slovenská města mají takovýchto domovních jmen jen málo, ale zato se jinde nahromadila až příliš. Netřeba připomínati, že by si poctivý Slovák s čistým jazykovým citem takovou firmu nedal udělati. Ale skoro všecky obchody i hostince jsou na Slovensku v rukách Židů, mluvících německy nebo maďarsky, a tak není divu, že se vyskytují takové nápisy. V Trnavě je dokonce jeden »*Hostinec zelenému kríčku*« (t. j. keříčku), nápis má ohromné litery, předložka *k* chybí, ale pozastaví se nad tím málokdo. Při tom nehledíme ani k tomu, že předložka tu má stereotypní tvar *ku,* často zbytečný (místo *k).**) Všecko to zavinil jednak nedostatek jazykového citu, jednak nedostatek předválečné tradice. Na Slovensku nebylo téměř nikde t. zv. domovních znamení. Slovenské nápisy se netrpěly, a tak se stalo, že se po převratu rázem objevily v ulicích tyto nestvůrné nápisy, jež lahodí dobrému jazykovému citu asi tak jako ty rozličné »*potravné články*« (podle něm. *Artikel).* Správné tvary typu »*U zelenej lipy*« jsou bílou vranou. Náprava půjde ztěžka, když si toho noviny nevšímají, ba někdy i dobří spisovatelé užívají takových označení bona fide. Tak na př. i sám Kukučin v nejnovějším svém románu Mať volá, kde popisuje život dalmatských vystěhovalců v Jižní Americe píše II, 41: Obchodný dom pána Polčića Kolčića »Ku mestu Londýnu, Parížu a Talke« bol ešte dosť tichý; III, 160: Nevedel ako, iba keď sa našiel pred hostincom »Ku zlatému guanakovi«. Není to tedy líčení slovenských poměrů, kde by mohlo třeba jíti o věrné vystižení skutečnosti; nikoli, jméno té hospody si spisovatel vymyslil sám. Jiný vynikající spisovatel L. Nádaši (Jégé), který studovával v Čechách, je si patrně vědom nesprávnosti vazby s předložkou *ku* a proto si v rozpacích

---

*) Srv. Weingart ČMFL. 7, 1920, 106. — Zvláštní domněnku o původu tvaru *ku* pronesl Vey (Mélanges Boyer, Paris 1925, str. 313 n.). Má za to, že *ku* vzniklo spojením dvou předložek, *k* + *u.* Praví to podle svých pozorování na nejvýchodnějším Slovensku, kde se stýkají Slováci s Rusíny. Ale tuto domněnku pokládáme za nepravděpodobnou samu o sobě, o středoslov. a západoslov. *ku* nemůže platit nikterak.

pomáhá označením bez předložky, na př. v románě Adam Šangala: hostinec »Zelená lipa«, str. 229, do brány »Zelenej lipy«, str. 230 atp. na str. 245 a 264.

Tento článeček je adresován hlavně Slovákům, aby se sami přičinili o nápravu. Neděláme si ovšem velkých nadějí, že to půjde tak rychle. Upozorňujeme však na to, že se úsilí o očistu jazyka může tu obrátiti o pomoc na okresní politické úřady, jež mohou ze své úřední moci majitelům prostě naříditi opravu nápisů jazykově vadných. Místní odbory Slovenské ligy nechť všude dodají okresním úřadům seznam vadných nápisů spolu se žádostí, aby donutily majitele firem k opravě. Také krajinský tisk může tu mnoho vykonati. Václav Machek.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Rudolf Těsnohlídek, *Vrba zelená*. XIX. kniha »Žatvy«. Nákl. Fr. Borového v Praze 1925. Stran 354.

Humoristický román Těsnohlídkův, o němž zde referujeme, je nezvyklý jak po jazykové stránce, tak i obsahem. Jsou to příhody malé skupiny brněnských příslušníků, kteří, majíce vědomí poněkud zastřené opojením (po schůzi správní rady obchodní společnosti Senegal), byli přeneseni do 30. století. Octli se pojednou na rumišti dnešního Brna, uprostřed lidu žijícího téměř bez jakékoli kultury, oddaného jen tělesnému sportu a mluvícího hantýrkou našich zločinců. Napřed byli potrestáni vězením, protože se provinili proti veřejné mravnosti, majíce na sobě nadbytek šatů. Ale brzy je vyhledaly ženy, jež měly v tom divném světě vládu, přenechavše mužům své funkce v domácnosti i v lásce. Pro docenta Mikuláška si přiletěla Křepelice-Jízdenka na vzdušné loďce, nesené a hnané tóny ladičky, do které dívka bila paličkou. Svatební obřad se udál oblečením v zelený plášť, jemuž tam říkali ‚vrba'. Malíř Jarýn prožil tklivý milostný románek se Silénkou, ‚novinářským klukem', neboť hra lásky je odvěká a vždycky táž. Dále je do volné osnovy dějové, již autor rozpřádá, řídě se spíše psychologií snů než logikou bdění, vloženo ještě několik příběhů. Z postav zaujme čtenáře také typický kočí František, a nejvíce rozvleklá je episoda u Žida Tausika, jehož hospodu Těsnohlídek lokalisuje k jeskyním na Blanensku (»outrata u stápek«). Tausik žije se svou rodinou po starém způsobu, podle zásady »na venek rebelant a revoluce, ale pod svou střechou konservativ«. Od něho se také dostane celá společnost nazpět do

normálního života. A tu lituje docent Mikulášek té vrby zelené a uvažuje: »Zelený, zelený, to znamenalo klam, to znamenalo sen, nejpůvabnější stav, který smrtelník vůbec má. Ale proč jmenovali stejně plášť svatební a čas, proč obé nazývali vrbou, to si nedovedu vysvětlit« (349). Odpovědí jsou závěrečná slova knihy: Jen světoběžníkům je dovoleno představiti si vrchol lásky a čas jako vrbu zelenou, vrbu dlouhých, zlatých prutů nad běhutými vodami.

Jak viděti, jde tu o výlet do daleké budoucnosti, a »Vrba zelená« se tím řadí k humorným výletům Čechova Matěje Broučka, vyšlým před 40 lety. Ale kdežto Sv. Čech poslal svého omezeného domácího pána jednak na měsíc k přecitlivělým umělcům, jednak mezi náboženské nadšence XV. věku, aby po každé jasně vynikl rozpor mezi všedností a ideálem, hlásí se R. Těsnohlídek svým pesimistickým přesvědčením, že vývoj lidstva nejde do výše, spíše k autoru Gulliverových cest, Jonathanu Swiftovi. Ve shodě s tím dal mluviti atavistickému lidstvu 30. století řečí dnešních zločinců, použiv jí v takovém rozsahu, jak se to dosud nestalo v žádném původním díle beletristickém.

Ptáme-li se po bližších důvodech tohoto odvážného kroku, odpovídá nám autor sám otázkou: »Což lze nazývati souvěké aféry politické zlodějstvím?« (str. 354); a jinde vykládá docent Mikulášek (str. 88), že k obhroublosti v řeči došlo lidstvo výchovou mající na zřeteli jen tělo. Ale řeč je projevem vnitřního života. Kdyby měl pravdu Mikulášek, musil by se ve »Vrbě zelené« objevovati především slang sportovců. Se zřetelem k tomu, co víme o psychologii lidské řeči, chápeme, že autor vložil hantýrku do úst nesympatického Papouška, který začíná svou štvavou řeč proti brněnským výletníkům do 30. století takto (str. 339): *Náš je svět, náš je spodník, nás, vody spodníkové! Proč hakoval ajš od černé do černé? Proč hakovala jeho ajšin? Protože suchá byla vrba! Vzali jsme balíkům bezdeře, rozbili jsme vohrady, vypálili jsme návesníky, protože bylo v nich jen trápení! Požehnání měl jen ten, kdo nehakoval a vlíkl po žebrotě, kdo vláčnil!**) Ale svět Těsnohlídkův není nikterak světem zločinců. Jsou to většinou lidé milí, poctiví, v jejichž ústech se podivně vyjímá mluva taškářů. Zvláště groteskně zní hantýrka u Silénky, o níž se dovídáme (str. 175 n.), že byla zázrak krásy, že její nohy byly útlé jako stvoly rákosí a boky se jí chvěly jako stébla mladé pšenice,

---

*) Naše je země, nás, lide pozemský! Proč pracoval muž od noci do noci? Proč pracovala jeho žena? Protože zlá byla doba! Vzali jsme sedlákům dvorce, rozbili jsme města, vypálili jsme vesnice...

hruď nesla sladká jablka prsů, ústa dozrála jako plody jahod a malin lesních na seči polední a zraky jí ohnivě jiskřily. Tato dívka praví, když ji Jarýn vzal za ruku: »*Nech moje klepeto a nedělej mně!*« (str. 142). Autor jí dále dává se modlit k obrazům loupežníka Babinského a barona Trenka na někdejším Špilberku jako ke *klekačům*, t. j. světcům. Její otec k ní takto mluví, když mu »*přivlíkla chudého balíčka*«: *‚Zle by bylo, křapičko (křapice* děvče) *moje, zle by bylo tvé milé baštovně* (ústa), *kdyby se neuměl u foňku* (oheň) *otočit'* (str. 160). V milostném roztoužení si zpívá Silénka loupežnickou píseň: *V černou zavolej, hej, lohej, lohej, kam tys odešla, kam po zelený, mé potěšení? Kde je tvůj lohej, lohej zelenej? — Jiskří lovaný, můj milovaný, ale jiskry mé, ty sou zamčený. Spodník studený, to je můj lohej, lohej zelenej. — V černou zavolej, hej, lohej, lohej, v půli čáry je od halaforny v tvrdým kameni, můj lohej, lohej, lohej zelenej.**)

Tento způsob charakteristiky osob sotva koho uspokojí esteticky a odmítáme jej i s hlediska psychologie řeči. Jako si nedovedeme představiti, že by byl římský švec hovořil se svým zákazníkem řečí Ciceronových dialogů, tak ani pro 30. století nemůžeme uznati dnešní zločineckou hantýrku za nástroj milostného roztoužení. Těsnohlídek napsal dne 12. června 1925 do Lidových novin epištolu »Milému čtenáři«; v ní patrně reaguje na odmítavé dopisy posílané mu od čtenářů jeho románu, který tehdy vycházel pod čarou odpoledního vydání Lidových novin. Zmiňuje se tu o Puchmajerovi, který se neštítil sbírati slova hantýrky, a reklamuje své právo, užíti hantýrky »pro pošklebek nad vidinami budoucnosti«. Těsnohlídek je od let soudním referentem Lidových novin, a to ho asi přivedlo k studiu mluvy zločinců. Zdá se, že se jí učil především z toho, co o ní bylo publikováno v Českém lidu; odtamtud převzal v četných případech nespolehlivé čtení seznamu slov z r. 1806, který tam r. 1906 otiskl V. Hájek. To platí zvláště o slovech *malbuš* kabát, *skorpy* boty, *bouchera* stodola, *dívy* sláma, *halapoška* chalupa, *lohej* říše, *sladkavý* med, *krapačín* dítě, *šejgizel* hoch, *kej* křesťan, *kšibes udělat* utéci, *švechtička* němčina a j. Tato slova mají zníti podle lepších pramenů: *malbaš, škorpy, bouchar, divy, halapaš, sladkový, křacapín, švihlička (švihlík* Němec). Ale ve »Vrbě zelené« se objevuje ještě mnoho slov, jež nejsou zaznamenána v těch pramenech, odkud čerpal pro slovník hantýrky E. Rippl.*) Jsou to *bále* hříbě,

*) V noc zavolej, poklade ... Kde je tvá říše? Svítí měsíc, ale mé oči jsou zamčeny. Země studená je má říše ... v půli cesty je od šibenice.

*) Viz o něm NŘ. 11, str. 176—186.

cinkový falešný, *dlouhej* hloupý, *hakovka* práce, *hořejší* Bůh, *hlubina* kotel, *chlupačka* ovce, *kapučí* kozy, *kchíbí* tučný, *klekač* světec, *krt* jaternice, *levej* pitomý, *měkkej* zlatý, *mladej* hlupáček, *mokřidlo* káva, *motejl* obrázek, *motejlovat* malovat, *mufovat* páchnout, *mumle* tele, *nalejvat* nadávat, *nývo* maso, *odit* člověk, *odmotati* přečísti, *odzvoniti* odpověděti, *ostrov* loupež, *pepík* služka, *praskavice* spodnička, *prut* řeka, *pulic* blbec, *pusák* maso, *rozvaš* kněz, *selka* světnice, *skora* kůže, *spodník* země, *suchý* zlý, *šíchy* koule, míče, *škrutka* prase, *škrábalka* kočka, *šouř* šaty, *šufty* pozor, *šustivý* papír, *vrkající* zamilovaný. Odkud jsou tyto výrazy vzaty, autor neudává. V slovníčku, jejž připojil k své knize, uvádí (na str. 353) slovo *makr* (z hebr. ‚makar') s významem ‚špatně', ale sám ho v textu užívá v náležitém smyslu opačném. Srv. nápisy na »*outratě u stápek*« (hospoda u jeskyň): *Náramná bašta!* (výborné jídlo). *Makr troubení!* (znamenité pití). *Chmelka ve studeným!* (pivo ve sklepě). *Kopaninka* (víno). *Švejtorky* (kořalky). *Mokřidlo* (káva).

Těsnohlídek vždy rád charakterisuje osoby svých prací také dialektem, a to hanáckým, neboť děje volí z brněnského prostředí. Ve »Vrbě zelené« je rázovitý Brňan kočí František. Z jeho mluvy uvádíme aspoň tyto příklady: *ať je čert vápeníkem,* eši to není sova a žádné duch (101; srv. také 292), *ďáchant* aby to sebral (285; ďachant < ďách < ďábel), manželku měl jak fenu a *do mocnosti pekelné jí přezdíval* (256), *ty vopico aji s ourokama* (315), je ženská, *vlezná jak zima,* všade se dostane (102), zadní stoličky necítím a *podvočáky se mi honkajou* (275), mordy se budó dít, dyť *já mám ruky krchovní* (315), od myšlení mně na hlavě kůže bolí (306). Ukázky Františkova rozumování: »Revoluce přinde znáhla. To je taková facka vodzadu, dyž svět stojí a neví, kudyma kam« (288); o knihách: »Dyž je klustá, jak hřbetní špek, de jednemu na myšlínky a sce se z ní spat, a tak sem si vybíral leda potenčí « (294). — Z mluvy umělců asi je vzat výrok malíře Jarýna: »Ale, pánové, podívejte se, tohle nebe ilustroval nebožtík Piccasso. To jsou linie, *dej ti pánbu kozí držky!*« (38).

I jinak se autor »Vrby zelené« nerozpakuje zpestřovat svůj slovník výrazy dialektickými, jako *drndaje maličkým, potěpával* po peřince (234), *zasumtěl* vztekem (253), začnu *uvíkat* jak pobitá zvěř (182), přikradl se *pomaličky* k ní (270), napadlo mu jaksi *zbohadarma* nasbírat kytičku (268), *skřečení* lačné *říje* (213), je to *neplechota* (o novinách, str. 47), babiččina *výměnka* (156, 173), *lavečka* (149). Velmi je u Těsnohlídka oblíbeno adj. *zlatavý;* zlatavá jsou oblaka (5), ovoce (89), čepeček (156), tělo (176), ba i píšťala je ze *zezlatavělého* dřeva (244). Nezvyklé jsou slovesné

složeniny: proč ses tak vlastně *rozvykládal?* (298), *zavzhlídal* na malíře (308). Jadrné je ‚byli vystrojeni a *vysvátkování*' (328), jakož i některá přirovnání: *malíř se mračil jak hrom do báně* (277); (přišoural se) *skromně a pokorně jak páteční žebrák* (306); moje nevěsta (by musila být) *shonlivá jako kvočnička* (310).

Správného jazyka je Těsnohlídek dbalý, jak se ostatně u dlouholetého spolupracovníka Lidových novin rozumí samo sebou. Z obvyklých kazů spisovné češtiny se ve »Vrbě zelené« objevuje *je lhostejno* (99, 137, 182) m. je jedno, nezáleží na tom; *nadešla* vězňům osudná hodina (133), *nadchází* rozhodný okamžik (133) m. nastává; šak jsme i jednu revoluci *prodělali* (247) m. prožili; i jednu revoluci *prodělali* v roce osmnáctém (247) m. prožili; myslíte si vy, že je to *vyloučeno* (271) m. není to možné; *jestli* m. zdali (když se tázal, jestli má peníze 203; tak se podívej, jestli jsem neměl pravdu 72; srv. také 271, 281); řekla *posléze* (273) m. konečně. Z brněnské mluvy němčinou pokažené sem proniklo nesprávné *jeden*: takového pepíka zde jeden hned tak neuvidí (225), jiskřeji si na jednoho, jako by byl za výkladem (228); činaný, jako by je jeden vymaloval (235). Nesprávně užívá Těsnohlídek ak. sg. *ho* o věcech neživých m. *jej*, na př. nasadil ho (skřipec, 42), olše a osiky ho (potůček) vroubily (137); byl-li nějaký (převrat), zaspali jste ho (247), že ho (stín) již tak kdysi viděl (273); došel k plotu, přehoupl ho (268). Neradi vidíme omyly, jako vyznati se *z něj* (z žalu, 273, m. z něho), státi se manžel*i* (146, m. manžely), její lokt*e* vyzývaly k laskání (141, m. lokty; *lokte* si spisovný jazyk vyhradil na označení staré délkové míry) a pravopisné odchylky *s*vižnost (191, m. švižnost), uz*t*rnul (104 m ustrnul). Tiskové jsou asi chyby úsměv blíž*i*cích se žní (130, m. blížících se), odpř*í*sahat (338, m. odpřisahat), zv*ě*tšelou branou (148, m. zvetšelou), jako i dok*o*mbilat (132, m. dokolimbat), cinkotem cvonků (198, m. zvonků) a pod. Přes slušnou míru užívá autor gen. *ničeho* m. nic, na př. z toho nebude ničeho (120), ty nemáš na zimu ještě ničeho nového (219), viděl v nich (koních) veškero své štěstí a ničeho jiného vůkol (334) a j. Postavení enklitického *se, si* je často proti spisovnému usu: z hostince, kde hosté osvěžovali *se* po parném dni (7, m. kde se hosté . . .), že prohřešil *se* hrubě (19, m. že se prohřešil); opět se rozesmála tak hrdličkově, že v budce probudil *se* malý, bílý špiclík (142, m. že se v budce . .); leč dívka zachvěla *se*, jak by ji bylo zamrazilo (270, m. dívka se zachvěla) atd.

Četba Těsnohlídkovy »Vrby zelené« je zajímavá po několika stránkách. Proto jsme čtenáře Naší řeči upozornili na její jazykovou formu.

Fr. Oberpfalcer.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V 2. sv. Bratislavy, časopisu bratislavské Učené společnosti Šafaříkovy, uveřejnil prof. Valerij Pogorělov zajímavý článek »O národnosti apoštolov Slavianstva«. Slovanští apoštolové sv. Konstantin - Cyril a Metod (nebo, jak jim naši předkové také říkali, Crha - Cerha a Hrozňata, Hroznata nebo Strachota) podle nejrozšířenějšího mínění byli rodem Řekové; podle P-a však byli Slované, Bulhaři. Pocházeli ze Soluně — Seluně (řec. Thessaloniké), kde žilo tolik Slovanů, že podle slov byzantského císaře (v legendě o sv. Metodovi) všichni Soluňané mluvili čistě slověnsky. Jejich otec Lev byl velitelem vojenského oddílu (drungu) v byzantských službách, ale v byzantských úřadech i v byzantském vojsku bylo mnoho Neřeků (‚barbarů') a někteří se stali dokonce i císaři (císař Basilius Makedonský snad byl Slovan). Sv. Konstantin (Cyril) v mládí prý se učil u dvora s nedospělým císařem; tomu podle P-a možno rozuměti i tak, že byl vzat ke dvoru jako rukojmě, ručící svým životem za věrnost neřeckého rodu. Starý slovanský překlad evangelií svědčí o dokonalé znalosti všech hlásek (vždyť sv. Cyril sestavil i nové písmo, vystihující nejjemnější jejich rozdíly) i mluvnických tvarů slovanských a jejich významu (přesně se zachovává dvojné číslo, jehož nezná již biblická řečtina, i čistě slovanské rozdíly minulých časů atd.) a naopak leckde prozrazuje, že překladatelé nerozuměli vždy dokonale řeckému originálu, ba někdy zůstalo slovo i nepřeloženo (tak na př. Mar. 15, 22, kde se hebrejské jméno Golgotha v řeckém textu vykládá slovy »kraniú topos = místo lebky, lebečné«, nerozuměl slov. překladatel slovu *kranion* = lebka a napsal *kranijevo město),* ba někdy nebylo porozuměno ani řeckému tvaru mluvnickému (tak na př. jméno řeckého peníze *mná* Luk. 19, 13 nn. nejen se nepřekládá slovem slovanským, nýbrž zůstává v tvaru řeckého 4. p. mn. č., jaký je v řeckém textu správný na prvním místě, a píše se *deseť m'nas', m'nas' tvoja,* ba utvořen z něho 19, 24 slovanský 4. p. j. č. *m'nasą).* To vše svědčí, že sv. Cyril a Metod nebyli Řekové, nýbrž Slované; a to vysvětluje také tu energii a obětovnost, s jakou se oddali úkolu šířiti křesťanství i mezi Slovany od jejich vlasti vzdálenými, i jejich ochotu, hledati v Římě záštitu své práci, již při tehdejším rozporu mezi Byzancí a Římem u skutečných Řeků těžko by bylo chápati. Tím si P. také vykládá vliv latinské vulgáty v slovanském překladu řeckých evangelií, jehož stopy shledává v jednotlivých slovech převzatých přímo ve znění latinském *(oltar', olei, luna, latin'sky* proti původnímu řec. *rómaisti* = římsky) i v slovích a rčeních slovanských, přiléhajících těsněji k vulgátě než k původnímu textu řeckému.

V nejstarším slov. překladu evangelií nalézá P. i slova spíše západoslovanská (česká anebo slovenská) než bulharská; slova ta po smrti sv. bratří, když jejich dílo bylo přeneseno z Moravy do ovzduší čistě bulharského, tam nebyla dosti srozumitelná a z části byla proto nahrazována jinými, domácími. Tak místo *nedąg' (neduh), prositi, život'* (a jiných slov pův. překladu) vlo-

ženo v době Simeonově *bolězn', moliti, žizn'*; ale zůstala jiná slova původu západního i beze změny, na př. *bezoč'stvo* (nestoudnost, v. sloven. *bezočivosť*), *gorii (horší), pažit', pozor', pěnęz', s'n'm'* (sněm), *s'něsti (snísti), uměti* a j. Stopy vulgáty v staroslověnském překladě (též překlady některých latinských církevních spisů do staré slověnštiny) a jazykové stopy slovanštiny západní svědčí P-ovu, že překladatelé měli pomocníka nebo pomocníky ze Slovanů západních, kteří znali latinu. Ukazuje na legendu o sv. Metodovi, v níž se vypravuje, jak světec před smrtí ukázal na jednoho ze svých učedlníků, jménem Gorazda,*) jako na svého důstojného nástupce na stolci arcibiskupském se slovy: »Tento jest vaší země svobodný muž a dobře učený v latinských knihách«; a v tomto Gorazdovi vidí P. *třetího apoštola* slovanského. Již Jagič napsal, že »v staré Moravě v 9. st. se musilo mluviti nářečím, které v hlavních rysech bylo totožné s dnešní slovenštinou (na Moravě a v [bývalých] Horních Uhrách)«. A P. se domnívá, že v starém překladě jsou stopy samé slovenštiny (ačkoliv jeho slova záp.-slov. se objevují i v jiných jazycích záp.-slov., v češtině, polštině [a lužičtině]). Za zjevný slovakismus má slůvko *ei (ej)*, jež má za totožné se sloven. *hej* (= ano; písmo Cyrilovo nemá znaku pro nebulharskou hlásku *h)* a jež se objevuje v stslov. překladu evangelia: »bądi že slovo vaše ei, ei, i ni, ni« Mat. 5, 37 a v Ježíšově odpovědi na otázku farizeů (slyšiši li, č'to sii glagoljąt?): »Ei« (Mat. 21, 16). Čechové říkají *ano,* Poláci *tak,* Rusové a Bulhaři *da,* Srbové a Chorváti *jest, da,* ale jen v slovenštině slýcháme — podle P-a — totéž slovo, jež čteme v evangeliu: *hej.***)

Snad výklady, jež zde čtenářům předvádíme, v některých jednotlivostech narazí na odpor, ale jejich celku nelze upírati přesvědčivé síly; je v nich ucelená a jednotná syntesa poznatkových částí, o jejichž pravdě pochybovati nelze a jež z části již jsou uznány za pravdivé.

---

*) Příd. jm. *gorazd, gorázdyj,* jež se asi správně vykládá za slovo původně germánské, přešlé do slovanštiny v době velmi dávné, objevuje se s významem ‚obratný, chytrý, řádný, pěkný' a p. v nářečích ruských a v círk.-slov. textech ruského původu a je doloženo i v češtině místním jménem *Horažďovice, Horaždějovice,* odvozeným z osobního jména Gorazd, Horazd (pův. m. r s významem ‚lidé Horazdovi'). Také příd. jm. *nehorázný* by mohlo obsahovati příd. jm. *horazdný* s význ. ‚pořádný, jak se patří'; slabika *ne-* by pak byla nepůvodní a bez záporného významu, přidaná mechanickým napodobením slov se skutečným záporem (místo *náramný, ohromný* říká se místy podobně s týmž významem také *nenáramný, neohromný).* V. o tom Sborn. filol. 5, 15 nn.

**) Je-li výklad tohoto círk.-sl. *ei* ‚ano' správný, možno nedostatku hlásky *h,* jež na rozdíl od tvaru círk. je v sloven. *hej,* rozuměti i jinak. Je to slovo rázu patrně interjekcionálního, jež by mohlo býti původem totožné s interjekcí *ei (jej)* objevující se i v jiných jazycích slovanských. Hláska *h* v sloven. *hej* mohla by býti přenesena později z interjekcí jiných.

V nedělní příloze N á r. l i s t ů uveřejnil dr. *K. V. Adámek* článek »Runové nápisy na Velestúru, Dívčí skále a Smerčníku«. Vykládá způsobem přesvědčivým, že tyto nápisy, o nichž podali zprávu jejich »objevitel« Pavel Križko a Jos. B. Klemens v Letop. Matice sloven. 1868, jsou padělky. Zdá se vůbec, že t. zv. »slovanské nápisy runové«, jimž na př. pražský časopis Lech s takovou pohostinností otvírá své sloupce, jsou-li pravé, nejsou slovanské (tak zejména nápisy etruské a jiné staroitalské), a jsou-li slovanské, nejsou pravé, jsou padělky. Jsou ovšem také »runové« nápisy, které nejsou ani slovanské ani pravé. Nápis velestúrský, o kterém je řeč v Adámkově článku, je týž, o němž jsme měli příležitost psáti 10, 56 n. a 180 n. Svou tehdejší zprávu o tom, jak p. dr. Fr. Přikryl ze spisů řeckých a římských dovede čísti, co v nich není ani mezi řádky, ukončili jsme projevem naděje, že střediště takovýchto vyznavačů a hlasatelů slovanské velikosti a slávy bude nadále mimo hranice naší republiky; tu radost nám ovšem nadobro pokazil Lech.

F i l m o v é t i t u l k y. Ve večerním vydání Národních listů ze dne 15. list. stěžoval si kdosi (J. H.) v rubrice »Ze světa filmů« na nesprávnou češtinu ve filmových titulcích a na nedostatek jazykové censury. Prý »nejprimitivnější požadavky a zásady slohové vazby české gramatiky (?) jsou důsledně opomíjeny«, svízel prý působí »překonání školní deklinace (?) osobních zájmen«, ba dokonce prý »*y* a *i* v rozlišení života — neživota slovesného časování (?)« prý leckdy volá po nápravě. Pisatel tohoto článečku (jak je vidět z ukázek zde uvedených) asi sám zná velmi špatně mluvnici a možná, že vidí chyby tam, kde jich ani není. Ale protože se v titulcích skutečně objevují leckdy chyby a protože Naše řeč má o to zájem, aby byly titulky správné už proto, co o jejich jazykové revisi bylo oznámeno v NŘ. 11, 69, informovala se redakce NŘ. o původu těchto chyb u komise, která vykonává jazykovou revisi filmových titulků, a zjistila toto: Rukopisy všech filmových titulků musí býti předkládány před žádostí za úřední schválení filmu k jazykové revisi; teprve až komise k tomu úkolu zřízená chyby v titulkáři opraví a jej po jazykové stránce schválí, lze rukopis titulků předložiti ministerstvu vnitra k dalšímu úřednímu řízení. Na to však, zdali půjčovny filmů po úředním schválení dají korektury, v rukopise titulkářů vyznačené, také skutečně v sazbě titulků provésti čili nic, nemá jazyková komise už pražádného vlivu. Vyskytnou-li se tedy přes to přese všecko v promítaných titulcích filmových chyby, jsou tím vinny filmové společnosti a půjčovny samy a obecenstvo by se mělo proti této jejich ledabylosti a nešetrnosti k jazyku rázně ohradit. Postaralo-li se ministerstvo vnitra o to, aby se filmovým podnikům dostalo bezplatně jazykové úpravy titulků, je snad už minimální požadavek chtíti na nich, aby té úpravy aspoň také dbaly.

DROBNOSTI.

Tato rubrika je jednak náhradou za dosavadní Hovornu, jednak pokračováním oddílu Drobnosti, který v minulých ročnících následoval po článku hlavním. Míníme totiž zařaďovati do této rubriky vedle odpovědí na dotazy čtenářů skutečné drobnosti, t. j. výklady, pozorování a poznámky, které by se svým rozsahem nehodily ke zpracování ve formě samostatného menšího článku. Menší články, jaké jsme dosud uveřejňovali pod záhlavím Drobnosti, budeme otiskovati na témže místě jako dosud, ale bez zvláštního záhlaví. Na dotazy svých čtenářů (podepsaných) budeme odpovídati jako dříve tím pořádkem, jak nás budou docházeti, a podle toho, kolik místa nám v každém čísle na to vybude; bude-li se dotaz týkati několika věcí, budeme odpovídati na každou věc zvlášť, pod zvláštním titulkem. Protože místa je málo, můžeme odpovídati jen na takové dotazy, které náleží do programu našeho časopisu a mohou zajímati i ostatní čtenáře; při věcech, o nichž se možno poučiti z pomůcek každému snadno přístupných anebo z posledních ročníků Naší řeči a jejích rejstříků, přestaneme na pouhém odkazu. Zvláštními dopisy nemůžeme při nejlepší vůli odpovídati, leda na dotazy skutečně naléhavé a takové, na něž stačí odpověď co nejstručnější.

NEZBYTÍ (L. Č.). Toto slovo se objevuje asi od pol. 16. st. jen ve spojení s přechodníkem slovesa *viděti,* na př. »vida (vidouce) nezbytí, za milost prosil(i)« (v. mimo slovníky Flajšhans, Č. přísl. 1, 1419); původ toho rčení nejlépe poznáme z jeho variantů. Nejstarší tvar je asi *vida, že nezbyti,* u Jungmanna 5, 622 ze Solferna a Hájka (37b: Moravané vidúce, že nezbyti, s větším počtem k Moravě pospíchali); *nezbyti* zde není podst. jm., nýbrž neurč. zp. slovesa *zbýti* s kořenem po staru zkráceným (Gebauer, Hist. ml. 3, 2, 76; Hájek sice obyčejně v písmě neliší *ý* od *y,* ale velmi důsledně liší *i* = *i* od *j, ij* = *í)* a je to infin. bez řídícího slovesa nebo jmenného tvaru jako *neviděti* (= není, nelze viděti), *neslyšeti, neznati* a p. Jungmann má stč. doklady jako »nikomu jí (smrti) nezbyti, saudu nám nezbyti«; podle nich *vida, že nezbyti* znamená »v., že nelze zbýti = vyhnouti se, ujíti (na př. prosbě za milost)«. Infinitivu *nezbyti* se časem počalo nerozuměti, pociťovalo se v něm podst. jm., a říkalo se i psalo v 16. st. podle toho také *vida, že* (= že jest) *nezbytí;* z toho jednak zatemněním vlastního větného významu slova *nezbytí* a vypuštěním zbytečného potom *že* vzniklo obvyklé rčení *vida nezbytí,* jednak plnější *vida, že není zbytí . . ., když není (nebylo) zbytí* a p. — Objevuje se i jiné *nezbytí,* o manželském pobytí nebo spíše dožití s někým. To patří k slovesu *zbýti* (etymologicky *sbýti,* jako je *setrvati)* = pobýti, také pobýti ve společenství (ne jen manželském) s někým. Jiný, každému známý význam má dnes běžné sloveso *zbýti, zbývati (z* je v něm etymologicky správné).

PAŘENIŠTĚ (J. S.) je podle našeho domnění výraz dnes obvyklejší a rozšířenější (i ve významu přeneseném, na př. pařeniště neřestí a p.) než slova *pařiště* nebo *pařník*. Je také vzhledem k svému významu lépe utvořeno. *Pařiště* by podle tvaru mohlo znamenati leda místo, kde je pára, na př. parní lázeň, kde se lidé paří. Místo *pařník* máme už v našem jazyce správnější tvar *parník* (jako *parný, parnost)* a toho slova se také užívá v rozličných významech o věcech, kde jde o páru (Dampfschiff) nebo páření (na př. otvory, komíny a p., kudy se páří, t. j. kudy pára prochází nebo vychází). Zde jde však o název místa, kde se děje proces paření (dnešní čeština si rozlišila významem slova *paření* a *páření*, novotvar s délkou analogickou podle slova *pára*, jako je v lidové výslovnosti *párník* vedle spis. *parník)*. Název takových míst, která jsou jevištěm nějakého děje, bývá tvořen příponou *-iště* od kmene slovesného, který je v podst. jméně slovesném nebo v příčestí min. trpném; taková slova jsou na př. *spáleniště* (místo spálení n. spálené), *zoraniště* (místo zorané), *zbořeniště* a p. Podle toho typu je utvořeno také slovo *pařeniště*.

PODPOŘITI (3, 182). O tomto slovese bylo pověděno před několika lety v NŘ., že je utvořil jako posměšný výraz Matěj Kopecký, který svému Faustovi vložil do úst slova: »Ačkoliv můj otec pouhým nádeníkem v Majlontě byl, přece mě v mých studiích nepodpořil«. Redakce tenkrát připojila k tomuto výkladu známého literárního historika V. T. poznámku, že se sloveso podpořiti — ovšem v jiném významu než u Kopeckého — vyskytuje již v Žídkově Správovně, v níž stejně nešťastně utvořených slov je několik. Mimo Žídka v jazyce starším toho slova nikdo neužil a ani Kopecký zajisté to slovo ze spisu Žídkova neznal. Ale zdá se přece, že Kopecký sám není původcem toho slova, nýbrž že je znal odjinud a že právě pramen, z něhož je poznal, dobře se hodil k účinku, jehož Kopecký chtěl užitím tohoto slova dosíci. Vyskytuje se totiž sloveso podpořiti v sněmovních protokolech, které pod názvem Články všeobecného zemského snešení a p. vycházely v 17 a 18. stol. (do 1811) česky a německy a které jsou psány namnoze češtinou bídnou a kancelářským slohem do nemožností zašmodrchaným. Ve zprávě vydané r. 1770 na str. IV čteme: Jako ale v takovém na bezpečnost a prospělost císařských královských ředů (!) jedině a samotně se vztahujícím zachování Její císařské královské apoštolské Majestátnosti nejobzvláštnější pře tam směřuje, aby ubezpečlivý vtok těch k tomu potřebných příslušenství v skutku, a v času v jistotu postaven byl, tak také nejvejš jménována Její Majestátnost tu nejmilostivější důvěrnost míti ráčí, že oni její zemskomateřský ohled dáleji *podpořiti* a tomu, co její cís. král. apošt. Majestátnost na vojenský 1770. rok nejmilostivěji požádati vynašla, dle stavovské uvyklé vroucnosti co nejvolněji se podrobiti neopominou (citujeme větší kus na ukázku jazyka). Pod. na str. XXII se vyslovuje zase očekávání, že stavové k *podpoření* Její Majestátnosti zemomateřských nejmilostivějších přání sílu země vynaložiti ne-

opominou. Slovesa *podpořiti* se tu tedy užívalo v ustálených formulovitých spojeních, a jak podobné úřední šimly známe, přecházelo asi s jedné úřednické generace na druhou a dožilo se nepochybně — stranou od vážné literatury — v aktech úřednických až doby, kdy se Matěj Kopecký se svými dřevěnými aktéry vydává na pout po Čechách. Že Kopecký tuto kuriosní úřední češtinu znal a že jejích prvků nezřídka použil k účinkům komickým, je věc známá. Tak se asi dostalo do úst Faustových i toto sloveso *podpořiti*.

POUŽÍTI (J. S.) není sloveso staré; podle dokladů Jungmannových se začíná objevovati teprve v minulém století ve spisech právnických. V starší době se vystačilo se slovem *užíti, užívati*. Předponou *po-* se význam slovesa základního podstatně nemění ani po stránce vidové, ani po stránce obsahové; není nemožná domněnka, že na vznik této nové složeniny, jejíž základ, sloveso *užíti, užívati,* cítí se dnes jako sloveso prosté, mělo vliv německé složené sloveso *benützen*; je to také tím možnější, víme-li, v jaké řeči sloveso *používati* vzniklo. Význam, který mu Jungmann připisuje, t. j. ,trochu užívati', je zjevně konstruovaný podle předpony *po-*, která tento význam mívá: ale z dokladu, jejž Jungmann uvádí, tento význam nevyplývá. Podle dnešní praxe se zdá spíše, že se význam slovesa *používati* otřel v poměru k slovesu *užívati* jen ve význam pouhého ,vzíti (zvoliti, obrátiti) něco k nějakému účelu', na př. použíti vlaku (= prendre le train), použíti nože jako páky, k vypáčení (srv. NŘ. 2, 245), použíti příležitosti = chopiti se jí. Sloveso *užíti, užívati* mívá však vedle tohoto významu ještě svůj význam náležitý, původní ,míti užitek, požitek z něčeho'; na př. říkáme: »užil (= použil) prázdnin k zotavení«, ale »hleď těch prázdnin užít« (ne použít).

PŘÍPUSTKA (K. N.). Poměr připouštěcí (koncesivní) vzniká popřením poměru důvodového (kausálního), osobě mluvící známého, obecně platného anebo předpokládaného. Vím-li na př. ze své nebo obecné zkušenosti, že lidé pro horko (důvod) nemohou usnouti, a chci-li vyjádřiti, že se tato obecná a známá zkušenost v mém případě nepotvrdila anebo pro mne vůbec neplatí, vyjadřuji to slovy: přes dnešní horko jsem usnul (i při dnešním horku jsem usnul; ač bylo dnes horko, usnul jsem; anebo: usnu, třeba je horko; usnul bych, byť bylo horko a p.). Ve větě, na niž se tážete, »syn se oženil *proti vůli rodičů*«, n e j d e však při výraze »proti vůli rodičů« o význam přípustkový, nýbrž o určení z p ů s o b u (modální [jak?]); »proti vůli rodičů« je výraz téže platnosti větné jako výraz »po vůli rodičů« (podle jejich vůle), jehož opak vyjadřuje. Věta »syn se oženil, ačkoliv tomu rodiče nechtěli«, nevyjadřuje tedy totéž co věta »oženil se proti vůli rodičů«, protože výraz *proti vůli rodičů* nepraví, že rodiče nechtěli, aby se oženil, nýbrž praví jen, že to nebylo v e s h o d ě s jejich vůlí (rodiče možná c h t ě l i, aby se oženil, ale syn si vzal jinou). — K těm výpůjčkám budiž poznamenáno: V mluvnicích Gebaurových ve zpracování původním i ve vydáních nejnovějších jsou mnohé

výklady, které jsou v nich podány po prvé, jsou namnoze výsledky vlastního studia a přípravných prací a tedy duševním majetkem autorovým. O přejímání takových výkladů platí se stanoviska cti i práva ještě posud slova Gebaurova, otištěná v Listech filologických XXXI (1904), 261 na adresu prof. Loriše, kterého Gebauer stíhal pro plagiát svých školních mluvnic: »Že jednotlivosti z knihy autora A do knihy autora B s jistým omezením přejímati se smějí, je známo. Nové je však... to, že by konkurent směl podle své libosti a potřeby bráti také z knihy, se kterou podniká konkurenci a kterou chce zatlačiti.«

ŘEPORYJE (A. N.), jm. staré osady v okr. smíchovském, pochází ze jména osadníků, jimž se v č. jedn. říkalo *Řěporyj*, nebo snad *Řěporyja*, přehl. *Řěporyjě*, t. ryjec řípy, snad to byla posměšná přezdívka podle stravy jinde méně obvyklé. Je to jméno pomnožné, správně tedy se říká v »Řeporyjích, do Řeporyj, k Řeporyjím nebo k Řeporyjům, za Řeporyjemi«; tvary jednotné (v Řeporyji) a v lidové mluvě tamní zkracované (Řepory, z Řepor, v Řeporech) nejsou spisovné. *Řípu rýti* (t. dobývati) je rčení známé na př. z Arch. č. 17, 156 (1512) a z Frantových práv 17b (1518). Složenina *řěporyja*, stč. *řěpo-ryjě* r. m. by měla obdoby v stč. *světlonošě*, *štítonošě* (později *světlonoš*), círk.-sl. *drěvodělja* (tesař) a p., zejména pak v círk. *groboryja* (lupič, vl. vyryvač hrobů); i círk. *kr'toryja* (krtek), *brěgoryja* (asi nějaký pobřežní pták) by mohla býti spíše rodu m. než ž. *Řěpo-ryj*, stč. *řěporyj* by zase mělo týž tvar co círk. *z'loděj*, *dobroděj*, stč. *koloděj* (výrobce kol, kolář; slovo to žije v míst. jm. *Koloděje* a jako pojmenování hřibu modráka, jenž to jméno dostal proto, že jeho hnědý klobouček je zbarven jako kolářská kožená zástěra). Podst. jm. *řiepa* pův. zkracovalo kořen ve známých pádech (nestejným vyrovnáním různých délek se stalo, že vznikly dva tvary, *řípa* a *řepa*, se stejnou samohl. ve všech pádech); *řěporyjě* nebo *řěporyj* má jakožto složenina podle starého pravidla samohl. krátkou.

ZUŠLECHŤOVATI (J. S.) je slovo právě tak dobré jako *ušlechťovati;* první z nich je nedokonavý tvar k slovesu *zušlechtiti*, druhé k slovesu *ušlechtiti*, mezi nimiž není podstatného rozdílu leda ten, že sloveso *ušlechtiti* (s odvoz. příd. jménem *ušlechtilý*) je starší. Ke vzniku složenin *zušlechtiti*, *zušlechťovati* s další, na pohled zbytečnou předponou *z-* dalo si podnět právě příd. jméno *ušlechtilý*. Jako z příd. jm. *úrodný* bylo utvořeno příd. jméno *zúrodniti* s významem ‚učiniti úrodným' a p., tak asi také volnou analogií utvořeno k příd. jménu *ušlechtilý* (na př. ušlechtilý štěp) v témž oboru ze slovesa *ušlechtiti* nové sloveso *zušlechtiti* = ušlechtilým učiniti, *zušlechťovati*.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.